

Rivke Jaffe

Voor een winkel in Rae Town, Jamaica

Stedelijke fragmentatie op Jamaica en Curaçao

Kingston en Willemstad in het Caribische gebied staan bekend als sterk gefragmenteerde steden. Visies van bewoners op deze steden en hun eigen wijken laten een differentiatie van de stedelijke ruimte zien op basis van geweld, inkomensgelijkheid en etniciteit. Vaak voelen bewoners zich buiten hun eigen wijk onveilig of onwelkom, wat hun fysieke en sociale mobiliteit kan beperken. Het concept sociaal kapitaal wordt gebruikt om een beter inzicht te krijgen in het verband tussen de sociaalruimtelijke fragmentatie en stedelijke ontwikkeling.

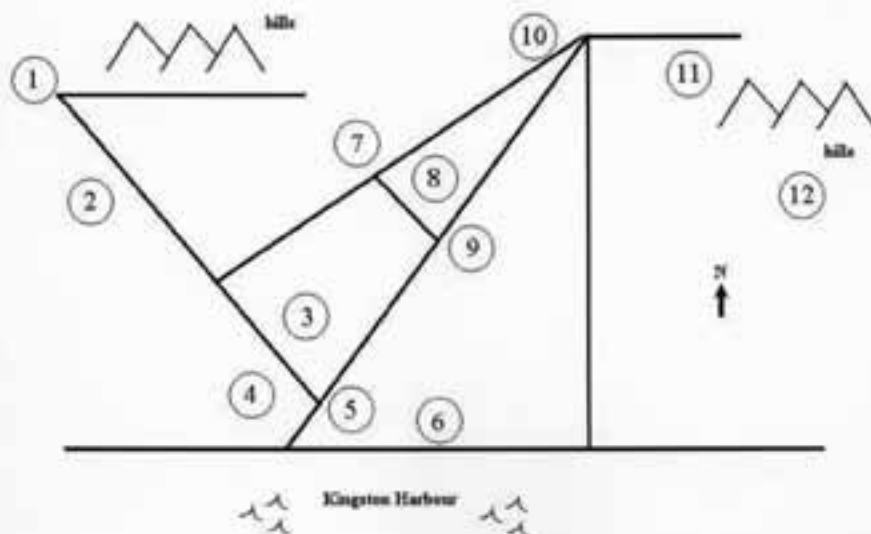
Kingston, Jamaica en Willemstad, Curaçao zijn twee Caraïbische steden die gekenmerkt worden door hoge criminaliteitscijfers en scherpe inkomensongelijkheid. Er blijkt in deze twee steden sprake te zijn van sociaalruimtelijke fragmentatie, die voortkomt uit historische en hedendaagse processen. Dit regionale fenomeen wordt in deze bijdrage benaderd vanuit het perspectief van stedelijke antropologie. Daarbij worden geweld en armoede in verband gebracht met percepties van de stedelijke omgeving. De analyse is gebaseerd op etnografisch veldwerk in vier achterstandswijken in Kingston en Willemstad, waar bewonerspercepties van de eigen wijk en de bredere stedelijke omgeving werden onderzocht. Het artikel bespreekt eerst de onderzoekswijken en hoe bewoners hun eigen wijk en de rest van de stad ervaren. In de manier waarop bewoners over hun stedelijke omgeving praten, differentiëren zij tussen verschillende stadsdelen op basis van verschillen in geweld en criminaliteit, verschillen in ont-

wikkeling en (in mindere mate) etniciteit. Bewoners identificeren zich het sterkst met de eigen wijk en voelen zich elders in de stad onveilig of ongewenst. Dit leidt tot een beperkte mobiliteit van bewoners: sociale netwerken en relaties van vertrouwen en reciprociteit bestaan vooral op het niveau van de eigen wijk.

Uptown-downtown dualiteit

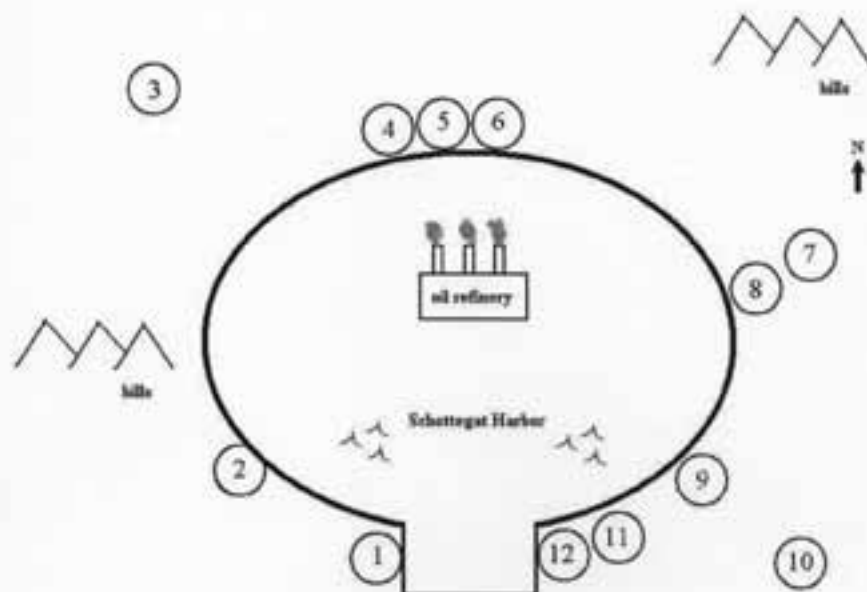
De data waarop dit artikel is gebaseerd, werden verzameld tijdens veldwerk in vier achterstandswijken: op Jamaica in de wijken Riverton en Rae Town te Kingston; op Curaçao in de wijken Wishi/Marchena en Seru Fortuna/Seru Papaya in Willemstad. Het gaat in alle vier de gevallen om arme wijken met slechte huisvesting en een jonge, laagopgeleide bevolking. Veel bewoners zijn werkloos of leven van activiteiten in de informele sector. De Jamaicaanse onderzoekswijken worden door veel *uptown* bewoners beschouwd als gevaarlijke getto's, terwijl de Curaçaose wijken, in het Papiaments *barios*, worden getypeerd als criminele of 'marginale' *barios*. Tijdens veldwerk werden percepties, constructies en beoordelingen van de stad en diens wijken bestudeerd met behulp van kwalitatieve methoden (zie Jaffe, 2005). Figuren 1 en 2 (Zie p. 312 en p. 313) geven een schematische voorstelling van Kingston en Willemstad en de manier waarop wijkbewoners deze buurten evalueren, samengevat in een aantal sleuteltermen.

In de omschrijvingen van de bredere stedelijke omgeving van bewoners van alle vier wijken, komen armoede, geweld en criminaliteit naar voren als de belangrijkste punten van zorg. Hieronder vallen schietpartijen, ruzies en moord, maar ook pros-

Figuur 1. Schematische representatie van Kingston, Jamaica

1. Six Miles	doorreisplek, rivier, vissen, geweld, <i>bush</i> [wildernis]
2. Riverton	<i>insiders</i> : thuis, goed, in ontwikkeling, <i>ghetto</i> <i>outsiders</i> : heel arm, vuilnisbelt, enige vooruitgang
3. Trench Town	Bob Marley, cultuur, geweld, familie
4. Tivoli Gardens	geweld, oorlog, JLP [politieke partij], goede feesten
5. Downtown	winkelen, geweld, oorlog
6. Rae Town	<i>insiders</i> : vredig, vissen, feesten
7. Half Way Tree	zaken, uitgaan, plezier, grens van <i>uptown</i> / <i>downtown</i>
8. New Kingston	<i>uptown</i> , goed ontwikkeld, zaken, prostituees, uitgaan
9. Crossroads	zaken, uitgaan, Carib bioscoop
10. Liguanea	leuk, <i>uptown</i> , chique woonbuurt, winkelen
11. Mona	ziekenhuis, universiteit, chique woonbuurt, koel, stil
12. August Town	ruraal, Sizzla, geweld

Figuur 2. Schematische representatie van Willemstad, Curaçao

1. Orobanda	winkelen, druk, centraal, criminaliteit, drugs, oude huizen
2. Wishi/Marchena	<i>insiders</i> : goed, thuis, centraal, rustig, een paar problemen (vroeger)
<i>outsiders</i> : rook van Shell, agressief, problemen maar vooruitgang
3. Seru Fortuna/
Seru	<i>insiders</i> : heeft hulp nodig, goede en slechte dingen
<i>outsiders</i> : gevaarlijk, geweld, problemen
Papaya	
4. Suffisant	goed, rustig, geen problemen, buitenlanders
5. Rio Canario	politiebureau, verkeer, rustig, buitenlanders
6. Emmastad	rijke mensen, rustig
7. Santa Rosa	ver weg, goed, rustig
8. Mahaai	rijke mensen, geld, grote huizen, heel stil
9. Salifa	druk, nachtleven, feesten, winkelen, verkeer, problemen
10. Koraal Specht	gevangenis, geweld, drugs, arm, sociale woningbouw
11. Scharloo	drugsverslaafden, buitenlanders, prostitutie, oude huizen
12. Punda	winkelen, zaken, eetgelegenheden, druk, stad

Bij de kapper in Rae Town, Jamaica

titutie en drugsverslaving. Beide steden worden afgebeeld als lappendekens waar koele, rustige, vredige stukjes worden afgewisseld met *no-go* zones vol problemen en geweld. Wat voor een buitenstaander één stad lijkt, functioneert voor bewoners als een archipel van wijk-eilanden, waarvan de bewoners een beperkte toegang tot elkaars gebied kennen.

In Curaçao wordt de 'slechte' wijk van Koraal Specht bijvoorbeeld omschreven als "net Dallas, met schietpartijen" of "een getto, de straten zijn gevaarlijk". Misdaad wordt hier geassocieerd met

drukke gebieden, terwijl rustige wijken positief worden geëvalueerd. Op Curaçao worden wijken van rijke mensen gecontrasteerd met die van "normale", "marginale" of "arme" mensen. Rijkere wijken worden omschreven als plekken met minder *ambiente* (sfeer). Een bewoner beschreef zo'n rijke wijk als "mooie grote huizen maar helemaal *será* (gesloten): afgezonderd, geïsoleerd", terwijl armere wijken "open" en "normaal" zijn. Rijke mensen worden vaak gezien als arrogant en racistisch. Bewoners van de marginale gebieden voelen zich uitgesloten van de rijkere wijken: "ik kom daar niet binnen". Zo'n wijk werd omschreven als "een zeer beschermde bario, als ik daar te voet binnenloop, met mijn [donkere] huidskleur, bellen ze binnen vijf minuten de politie". Etniciteit is ook een merkbare factor in concepten van de stad: meer welvarende wijken worden in verband gebracht met meer *makambas* (Europese Nederlanders), joden of Hindoestaanse zakenlieden en minder *yu di Kòrsou* ('echte Curaçaoënaars'), terwijl armere gebieden grote groepen Latino en Caraïbische immigranten kennen. Dominicanen, Haïtianen, Colombianen en Jamaicanen vormen een andere groep buitenlanders dan de rijke Europese Nederlanders, maar beiden groepen worden vaak negatief afgeschilderd.

In Kingston zijn sommige wijken vreedzaam en veilig. Andere wijken zijn "*gunmen town*" of "*warrified*". Er wordt ook onderscheid gemaakt tussen wijken aan de hand van verschillen in inkomen, klasse (vaak gerelateerd aan huidskleur) en faciliteiten. In Kingston geldt een uptown-downtown dualiteit. Uptown Kingston kent weinig geweld en is veilig, rijk, koel

Rondhangen in Wishi/Marchena, Curaçao

en rustig. Je hebt er de zogenaamde “residentiële” wijken, waar hoogopgeleide, lichtgekleurde, welvarende mensen in mooie huizen wonen. Het is er schoon, koel en goed georganiseerd, en er worden alleen “dure dingen” verkocht in de formele *plazas* en winkels. De getto's van *downtown* Kingston worden daarentegen gekenmerkt door veel geweld en criminaliteit. Ze zijn heet, druk en ontoegankelijk voor buitenstaanders. Hier wonen de zwarte “ghetto jongeren” en arme mensen. Deze ‘hete’ plekken zijn hard aan verbetering toe. De commercie is in handen van straatventers die in de open lucht goedkope goederen verkopen. Downtown wordt ook sterker geassocieerd met misdaad, geweld en “oorlog”, hoewel de getto's ook intern worden onderscheiden naar niveau van geweld of ontwikkeling.

Beeld van de eigen wijk

De bewoners van de vier wijken toonden zich trots op hun eigen wijk, die zij

beschreven als aangenaam, gekenmerkt door eenheid en het weinig plaatsvinden van geweld. Jamaicaanse wijkbewoners benadrukten wel de behoefte aan ontwikkeling: meer en betere werkgelegenheid, huisvesting en onderwijs. Ook Curaçaoënaars wezen op lokale problemen als werkloosheid, een toename van buitenlanders (vooral Dominicanen), migratie van Curaçaoënaars naar Nederland, en drugshandel. Toch omschreven bewoners van Riverton hun wijk als “*the number one ghetto, top of the top ghetto*” (gettho nummer één, de beste van de beste gettho) terwijl die in Rae Town over hun wijk stelden dat “*mi love mi community - no war,*

Rondhangen bij de bushalte in Wishi/Marchena, Curaçao

no violence, pure love” (ik hou van mijn gemeenschap – geen oorlog, geen geweld, pure liefde). De bewoners van Wishi/ Marchena en Seru Papaya/Seru Fortuna gebruiken Papiamentse worden als *dushi* (zoet) of *pan di Dios* (het brood van God) om hun gevoelens over de eigen wijk uit te drukken. Ondanks, of misschien als reactie op, de sterke stigmatisering door andere stedelingen laten bewoners een trots zien die is gerelateerd aan sociale organisatie of prestaties. Deze trots wordt uitgedrukt in zorg voor hun directe omgeving.

Bewoners in de vier onderzoekswijken waardeerden hun eigen wijk dus vrijwel zonder uitzondering heel hoog, ondanks het feit dat zij allen in gemeenschappen met zeer slechte reputaties woonden. Tegelijkertijd voelen zij zich bang of onwelkom in andere stadswijken. In beide steden is het concept van een cohesieve stedelijke eenheid, ‘Kingston Metropolitan Area’ of ‘groter Willemstad’, grotendeels afwezig. Gevoelens van identificatie met het stedelijk gebied als geheel zijn nauwelijks waarneembaar. Wat men ruimtelijk zou definiëren als één stedelijk geheel functioneert niet als zodanig voor bewoners. Eerder wordt de stedelijke agglomeratie ervaren als een aantal losjes verbonden gemeenschappen of barios, die meestal weinig fysieke of symbolische interactie kennen. Hoewel bewoners sterke wijkgebonden en nationale identiteiten vertonen, is identificatie op het niveau van de stad laag. Men ziet zichzelf niet als ‘Kingstonian’ of ‘van Willemstad’; eerder identificeert men zich met de eigen wijk of als Jamaicaan of Curaçaoënaar. Een geschiedenis van opzettelijke segregatie gebaseerd op etniciteit, klasse en politieke achtergrond, gecombineerd met de

In een rumshop in Riverton, Jamaica

huidige omstandigheden van geweld en angst, hebben er toe geleid dat bewoners de stad zien als een stedelijke jungle waarin de eigen ‘slechte’ wijk wordt ervaren als een eiland van betrekkelijke harmonie en veiligheid.

Sociaal kapitaal en stedelijke fragmentatie

Een manier om deze door wijkbewoners gevormde percepties van de stad theoretisch te duiden, is in termen van sociaal kapitaal: netwerken van sociale controle, vertrouwen en reciprociteit (Putnam, 1993). Dit concept kan inzicht geven in de hierboven geschetste sociale en ruimtelijke fragmentatie in de onderzochte Caraïbische steden en de dynamiek tussen groepen bewoners, sociale netwerken en de daarbij betrokken individuen. Overlevingsstrategieën van arme individuen en huishoudens worden bestudeerd. Die strategieën worden vervolgens gekoppeld met instituties, beleid en processen op een hoger schaalniveau. Het begrip sociaal

kapitaal is daarmee geschikt voor analyses op stedelijk niveau. Voorbeelden van formele en informele sociale netwerken in steden als Kingston en Willemstad zijn buurtgroepen; politieke netwerken zoals politieke groeperingen op lokaal niveau; religieuze verbanden zoals kerkgroepen; spaar- en kredietgroepen; werkgerelateerde netwerken en groeperingen zoals vakbonden; en vrijetijdsverbanden van voetbalverenigingen tot dominoclubs (Phillips, 2002).

Er kan onderscheid worden gemaakt tussen drie types sociaal kapitaal: bonding sociaal kapitaal verwijst naar sterke banden binnen relatief homogene groepen of personen; *bridging* sociaal kapitaal verwijst

tegisch ingezet in de overlevingsstrategieën van zichzelf en het huishouden, om kwetsbaarheid voor armoede of geweld en de impact van schokken (zoals economische en gezondheids crises of natuurrampen) te verminderen. Dit heeft zowel bedoelde als onbedoelde consequenties. Sociaal kapitaal kan bovendien worden verdeeld in productief of positief sociaal kapitaal, wat gunstig is voor zowel leden van het netwerk als de bredere samenleving, en beperkend of negatief sociaal kapitaal, met gunstige gevolgen voor groepsleden maar met negatieve gevolgen voor de samenleving. Het gaat dan om de sociale functionaliteit van netwerken waarbij geweld en criminaliteit zijn gemeoid, zoals gangs en drugskartels (McIlwaine en Moser, 2001).

Op bezoek bij een ouder familielid in Seru Fortuna, Curaçao

naar connecties tussen verschillende groepen of personen; en *linking* sociaal kapitaal duidt op de banden die mensen onderhouden met anderen in posities van economische of politieke macht (Narayan, 1999). Sociaal kapitaal wordt door bewoners stra-

Linking sociaal kapitaal is op Jamaica en in mindere mate op Curaçao zichtbaar in de cliëntelistische relaties die de armen hebben met politici. Het contrast tussen bonding en bridging sociaal kapitaal is op stedelijk niveau het meest evident. Op een laag, zeer lokaal schaalniveau, voelen individuen zich sterk verbonden met andere bewoners van hun wijk. Ze vinden dat ze op hun burens lijken; ze delen een identiteit die gebaseerd is op locatie en op dagelijkse interactie in de publieke sfeer van de straat. Daarnaast leidt het segregeerde karakter van deze samenlevingen ertoe dat de bewoners van deze wijken vaak op elkaar lijken wat betreft sociaal-economische achtergrond, etniciteit (in dit verband een donkerdere huidskleur) en politieke allianties. Dat heeft de ontwikkeling van een wijkgebonden identiteit allicht vergemakkelijkt. Bewoners gaan ervan uit dat ze mensen die geboren en getogen zijn in hun wijk kunnen vertrouwen en ze hebben informele ondersteuningsnet-

Vrouwelijke bewoners van Riverton, Jamaica

werken ontwikkeld die onmisbaar zijn in een situatie van armoede en werkloosheid. Kortom, bonding sociaal kapitaal is aanwezig. Daarentegen blijken wijkbewoners minder geslaagd in het ontwikkelen van netwerken en relaties van vertrouwen en samenwerking met bewoners in andere wijken, met andere inkomens of met een andere etnische achtergrond. Het feit dat de meeste sociale interactie plaatsvindt binnen de wijk leidt er toe dat percepties van andere groepen of wijken worden gebaseerd op stereotypes en mediareportages. Dit zwakke niveau van bridging sociaal kapitaal heeft geleid tot de bijna complete afwezigheid van *grass-roots* bewegingen op stedelijk of nationaal niveau. Om resultaten te behalen die actie of inbreng vereisen op een hoger dan lokaal niveau, zijn bewoners aangewezen op wijkleiders en politici, in andere woorden op hun linking sociaal kapitaal.

Sterke wijken, zwakke stad

In alle onderzoekswijken lijkt sociaal kapitaal vooral beperkt tot de eenheid van de wijk, waarbij bewoners de *in-group* vormen en stadsbewoners van buiten de wijk de *out-group*. Zo worden verbanden met bewoners in andere wijken, ook die met een vergelijkbare sociaal-economische of etnische samenstelling, bemoeilijkt. Andere wijken en hun bewoners

worden met argwaan bekeken en netwerken op breder stedelijk of maatschappelijk niveau zijn beperkt. Het lijkt er op dat in Kingston en Willemstad eerder sprake is van de bonding dan de bridging kapitaal. Historische processen van segregatie en uitsluiting in deze steden hebben geleid tot marginalisering en isolatie van stadswijken en hun bewoners. Beide steden zijn gefragmenteerd naar etniciteit en/of kleur, wat correleert met inkomens. Hoge niveaus van geweld en criminaliteit dragen bij aan een geografie van angst, waarbij bewoners hun eigen achterstandswijken als veilig beschouwen maar hun vertrouwen beperkt blijft tot verwanten en burens. Deze toegenomen lokalisering van sociaal kapitaal leidt tot sterke wijken, maar een zwakke stad. Waar wijk- en nationale identiteiten sterk worden beleefd, blijft identificatie op stadsniveau beperkt.

Wat betreft geweld en criminaliteit, kan sociaal kapitaal in de lokale context een hogere graad van sociale controle betekenen, en een potentiële hulpbron bij de ontwikkeling van lokale veiligheidsinitiatieven, zoals buurtwachten (die inderdaad zijn ontstaan in achterstandswijken in Kingston). De keerzijde van hechte bonding mechanismen ligt in het beperkende of negatieve karakter die zij aan kunnen nemen, juist in een context van stedelijke

Sociale woningbouw in Seru Papaya, Curaçao

marginalisering. Terwijl geweld binnen de wijk niet altijd valt uit te sluiten, kan gelokaliseerd sociaal kapitaal wel als verklaring dienen van de tendens om misdaden buiten de eigen wijk te plegen en van het vormen van een eenheidsfront tegenover externe instituties zoals de politie.

Het gefragmenteerde karakter van deze steden, en het feit dat bonding sociaal kapitaal binnen de wijk vaker voorkomt dan bridging sociaal kapitaal op stadsniveau, heeft implicaties voor stedelijk ontwikkelingsbeleid. Het is moeilijker om op het niveau van de gehele stad beleid te implementeren als de handelingen en identificaties van de meeste burgers zich slechts op wijkniveau afspelen. Om in de gehele stad verbeteringen in veiligheid en ontwikkeling op wijkniveau te verwerkelijken, is de meest efficiënte strategie om bestaand sociaal kapitaal te benutten: die netwerken, normen van reciprociteit en vertrouwensrelaties die er reeds aanwezig zijn. Burgers zullen eerder geneigd zijn in hun eigen

wijken te investeren. Aangezien *ownership* van de stedelijke ruimte voornamelijk op wijkniveau opereert, zou de nadruk dan ook moeten liggen op het aanmoedigen en faciliteren van het omzetten van *ownership* naar concrete collectieve actie op dat niveau. Dit behelst het bevorderen en incorporeren van participatie, *partnerships* en *grassroots* actie. Het cumulatieve effect van schonere, gezondere en veiligere wijken is een schonere, gezondere en veiligere stad.

Voor een duurzame stedelijke ontwikkeling zijn steden gebaat bij versterkte sociaalruimtelijke bridging verbanden, waarbij alle stedelingen zich overal in de stad veilig, vrij en welkom voelen en zich verantwoordelijk voelen voor stedelijk welzijn, ook buiten hun eigen wijk. Helaas is het, gezien de historische ontwikkeling van stedelijke fragmentatie in deze Caraïbische steden, onwaarschijnlijk dat zo'n inclusieve stad zich op korte termijn ontwikkelt.

Rivke Jaffe (r.k.jaffe@let.leidenuniv.nl) is een postdoc onderzoeker bij het KITLV aan de Universiteit Leiden.

Literatuur

- Jaffe, R. (2005) *'Repertory grid en sentence completion. Twee kwalitatieve methoden in de Caraïbische praktijk'*, Kwalon nr. 10, p. 22-29
- McIlwaine, C. & C.O.N. Moser (2001) *'Violence and Social Capital in Urban Poor Communities. Perspectives from Colombia and Guatemala'*, Journal of International Development, nr. 13, p. 965-984
- Narayan, D. (1999) *Bonds and Bridges. Social Capital and Poverty*, World Bank, Washington DC
- Phillips, S. (2002) *'Social Capital, Local Networks and Community Development'*, C. Rakodi and T. Lloyd-Jones, Urban Livelihoods. A People-Centred Approach to Reducing Poverty, p. 133-150, Earthscan, London
- Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton